
**ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNI SHAXS
XUSUSIYATLARINI SHAKLLANTIRISHDA OILANING O'RNI**

Teshabayeva Oygul Fazliddinovna
Nizomiy nomidagi TDPU
Surdopedagogika va inklyuziv ta'lim
kafedrası o'qituvchisi

Ismailova Mohichehra Davron qizi
Surdopedagogika yo'nalishi 402 – guruh talabasi
tesabaevasamira@gmail.ru
Tel:+998999190750

Shaxs atrofdagi olamni, undagi xodisalarni faol anglovchi va qayta ishlovchi insondir. Shaxs jamiyatda o'z-o'ziga va boshqalarga nisbatan ma'lum pozitsiyada turuvchi, ma'lum qarashlar, fikrlar, ideallar tizimiga ega bo'lishi ko'zda tutiladi. Yangi tug'ilgan chaqaloq ijtimoiy mavjudot bo'lsa ham, uni shaxs deb bo'lmaydi. Bola shaxsi kattalar bilan muloqotda insoniyatning ijtimoiy tajribasini egallash jarayonida shakllanadi.

Shaxs - bu ongga ega bo'lgan, ma'lum ijtimoiy - iqtisodiy formada yashaydigan, ma'lum bir faoliyat bilan shug'ullanadigan individdir. Shaxs tarkib topishi uzoq, muddatli, murakkab va tarixiy jarayondir. Shaxs xususiyatlari ruhiy jarayonlarning kechishiga ta'sir etadi. Shaxsning yo'nalganligi, qiziqishlari va boshqalar barcha ruhiy jarayonlariga tanlanganlik tabiatini kasb etadi. Shaxs xususiyatlari atrof - muhitni aks ettirishda ham ahamiyatga ega. Ruhiy jarayonlarni kechishi va shaxsning ruhiy xislatlari va xolatlariga oliy asab tizimining tipologik va temperament xususiyatlari (xolerik, sangivinik, flegmatik, milanxolik) ta'sir etadi, shuningdek bu jarayonlarning o'ziga xos xususiyatlarida aks etadi. Inson oliy asab tizimi faoliyatining tipologik xususiyatlari bu butun xolda namoyon etib, inonning o'ziga xos ichki dunyosini xarakterini tashkil etadi. Shaxs o'zini anglash xususiyatlariga ega. Inson butun umri davomida oilada, maktabgacha tarbiya muassasalarida, umumiy talim maktablarida, o'rta va maxsus o'quv yurtlarida hamda oliy o'quv yurtlarida, qolaversa mehnat jamoalarida tarbiyalanib boradi.

Jamoa kishidan ma'lum maqsad yo'lida intiladigan ijtimoiy faol o'zining hamma kuch - g'ayratini ijtimoiy foydali maqsadlarga sarf qiladigan bo'lishini talab etadi. Jamoaning fikrini hurmatlash, jamoa uchun munosib kishi bo'lishga intilish hap bir kishining o'ziga xos belgisidir.

Oilaning bolaga bo'lgan ta'siri quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi : “ona - bola”, “ota - bola”, “ona - ota”. Bu yo'nalishlar “bola – ota-ona” tizimiga birlashtirilgan bo'lib, har bir yo'nalishning alohida va tizimni yaxlit xolda to'liq amalga oshishi bola shaxsining, uning shaxslararo munosabatlar doirasining uyg'un ravishda rivojlanishini ta'minlaydi. Bolaning maktabgacha ta'lim muassasasiga qadam qo'yishi, ayniqsa maktabga borishni boshlashi bolaning borliq bilan munosabatlari tizimida o'zgarish yuzaga kelishiga sababchi bo'ladi. “Bola – kattalar” tizimida defferensatsiya yuzaga keladi: “bola - o'qituvchi” va “bola – ota-ona” yo'nalishlari bilan birgalikda “bola - bolalar” tizimi ham birga amalga oshirila boshlanadi (Elkonin).

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bola shaxsining shakllanishi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ladi. Birinchidan, kar bola eshituvchi odamlar bilan muloqotda cheklangan bo'ladi, bu ma'lumotni egallash jarayonini sekinlashtiradi. Ikkinchidan eshitish analizatorining faoliyatini buzilishi emotsional rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan akustik olam (inson ovozi, qushlar sayrashi, musiqiy ovozlari) anglash imkonidan mahrum qiladi. Uchinchidan eshituvchi bolalardan farqli eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar insonlarning ijtimoiy tajribasini egallashdan maxrumdir. Maxsus bog'cha va maktablarga qadar eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar rivojlanishi sekin tempda amalga oshadi. Muloqot qiyinchiligi va eshituvchilar bilan muloqotining cheklanishiga ularning umumiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Xarakterning ayrim xususiyatlari, shaxs qirralari kabi maxsus tashkil etilgan ijtimoiy sharoitlarda amalga oshadi. Sog'lom odamlar ichida yashab kar bola eshituvchi tengdoshlariga nisbatan o'zgacha munosabatni sezadi, bu unda shaxs qirralari shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni shaxs xususiyatlarini shakllantirishda oilaning o'рни yuqoridir. Rus psixologi M.G.Morozovanning ta'kidlashicha, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni shaxsini shakllantirishda, korreksion-pedagogik ishlarni samarali tashkil etishda ota-onalarning ta'lim muassasa bilan hamkorlik munosabatlari muxim o'rin egallaydi. Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar

oilasidagi munosabatlar turli ko'rinishga ega. Bir qator adabiyotlarda oilada muommoli (nuqsonli) bolaning tugilishini anglashning bir qancha psixologik fazalari yoritilgan (G.G. Guzaev, D. Lyuteman, E. Shuxard).

Birinchi faza-qo'rquv hissi bilan xarakterlanadi. Ota-onalarning rivojlanishida muammosi bilan tug'ilgan farzandlarining taqdiri uchun aybdorlik hissi yuqori bo'lib, buning natijasida turli salbiy emotsiyalar yuzaga keladi. Oilaviy munosabatlarni buzilishiga olib keladi.

Ikkinchi faza-farzandiga qo'yilgan tashxisdan qonoqmaslik yoki uni inkor etish. Oiladagi barqarorlik, hotirjamlikni saqlash maqsadida qilingan inkorlik natijasida ota-onalar turli ko'ngilsiz kechinmalardan qochishga harakat qiladilar.

Uchinchi fazada ota-onalar farzandiga qo'yilgan tashxisni tushunib tushkunlikka tushib qoladilar.

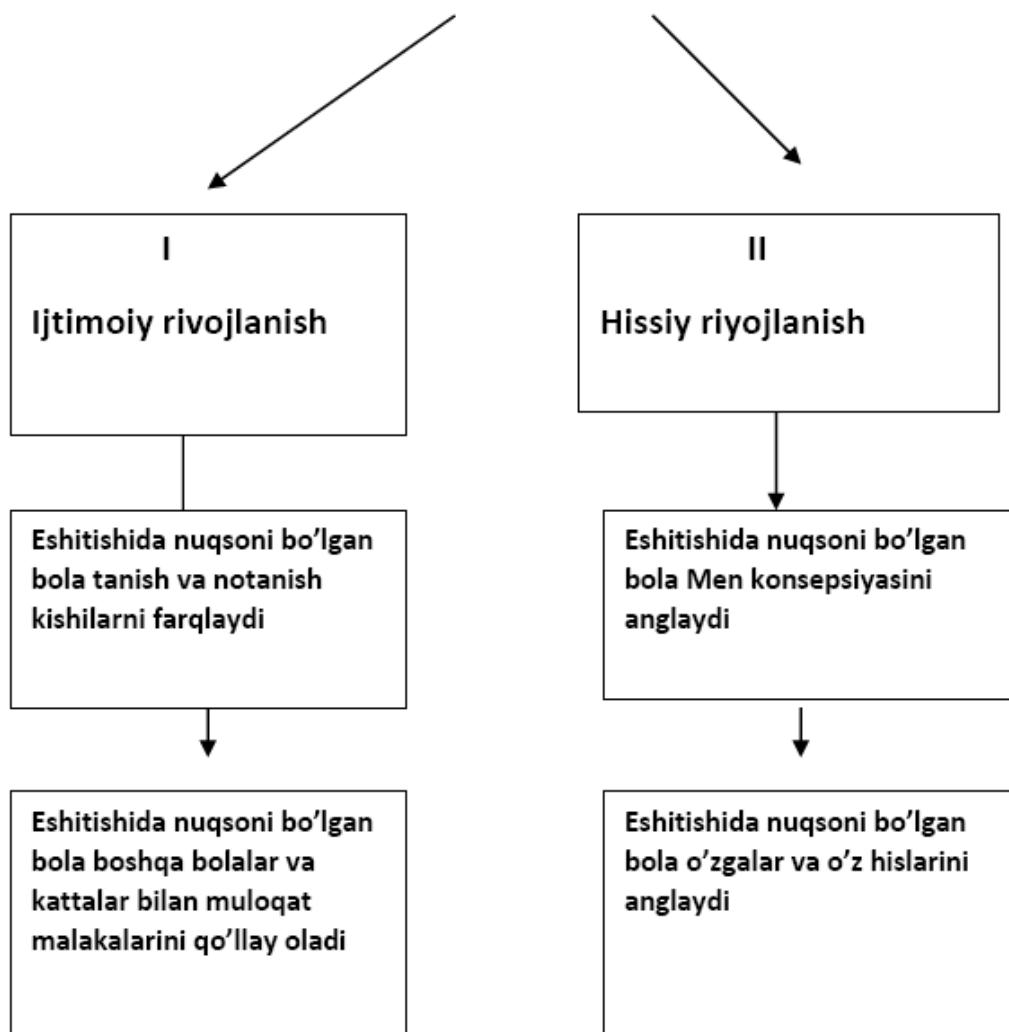
To'rtinchi fazada-mustaqil holda ota-onalar mutaxassislariga murojaat qilish holati. Ota-onalar sharoitni to'g'ri baholab, ijtimoiy-psixologik moslashuvga ilk qadamni qo'yish hamda, bolaning qiziqishlari bilan o'rtoqlashish, adekvat emotsiyalar, hissiy munosabatni o'rnatishga kirishadi. Ota-ona hayotiy qarashlari, yashash sharoitlarini, maqsadlarini o'zgartiradi. Asosiy bosh maqsad-tshitish muammosi bilan tug'ilgan farzandini tarbiyalashga qaratadi.

Eshitish muammosi bilan tug'ilgan bolaning oilasidagi oilaviy munosabatlar o'ziga xos ko'rinishga ega. Ma'lumki, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning aqliy rivojlanishi me'yorda bo'lganligi sababli, sog'lom bolalar kabi oiladagilari, qavmi-qarindoshlari, tengdoshlari bilan muloqotga kirishish ehtiyoji, o'zgalar bilan muloqot qilish istagi ilk rivojlanish vaqtidan yuzaga keladi. Ko'pgina oilalarda bolalarni tashqi muloqotdan chegaralash, bolalarni internat tipidagi ta'lim muassasalarida ta'lim olishlari tufayli aksariyat hollarda bolalar ijtimoiy hayotga moslashuvda, shaxs xususiyatlarini shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Hozirgi kunda mazkur muammolarni bartaraf etish maqsadida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni ilk yoshlaridan ijtimoiy-hissiy rivojlantirish ishlari maktabgacha ta'lim muassasalaridan amalgam oshirish yo'lga qo'yilgan.

Ijtimoiy-hissiy rivojlantirish quyidagi talablarni o'z ichiga oladi:

Ijtimoiy-hissiy rivojlantirish quyidagi talablarni o'z ichiga oladi:

Ijtimoiy-hissiy rivojlantirish quyidagi talablarni o'z ichiga oladi:

Sog'lom ijtimoiy-hissiy rivojlanishni amalga oshirishda bola hayotining ilk kunlaridanoq xavfsiz muhit va kattalar bilan pozitiv muloqotning o'rnatilishi muhim rol o'ynaydi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bola shaxsining adekvat ijtimoiy-hissiy rivojlanishi, avvalam bor, bolaning turli hatti-harakatlar mazmunini anglashi, o'z hissiyotlarini nazorat qila olishi, o'zgalarga hamdardlik, ularni tushunishi va ularga hurmatni ifoda etishi, shuningdek, jamoadagi bolalar bilan birgalikda faoliyatda faol ishtirok etishi bilan shakllanadi.

Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni shaxs xususiyatlarini shakllantirishda oilaviy sog'lom muhit muhim .

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

Психология глухих детей. /Под ред. Соловьев И.М., Шиф Ж.И., Розановой Т.В., Яшковой Н.В. –М., 1991.

Психолого-педагогическая диагностика. Под редакцией И.Ю.Левченко и С.Д.Забрамной. М., АСАДЕМА, 2005г.

Pedagogik- psixologik diagnostika D.A.Nurkeldieva Toshkent
“VNESHINVESTPROM”, 2019 y.